

УДК 342.7(477):323

Ольга Караван, Андрій Кириєнко

Правовий захист українських дітей в іноземних юрисдикціях

Стаття присвячена особливостям захисту прав українських дітей за кордоном, що зумовлені відмінностями правових систем різних держав, практичними проблемами оформлення документів, недосконалістю законодавства тощо. Також ідеться про досвід Укрінюрколегії у веденні справ, пов'язаних із захистом прав дітей українських трудових мігрантів.

Ключові слова: міграція, трудові мігранти, правова допомога, захист дітей.

The article deals with the specific issues of protection of the Ukrainian children's rights caused by the differences in legal systems of various countries as well as with practical problems of the document's execution caused by shortcomings of legislation. The presentation also shares some experience of the Ukrainian Foreign Juristic College (Ukriniurkolegiua) in cases related to the protection of rights the of Ukrainian labor migrants' children.

Keywords: Migration, Labor Migration, Legal Help, Protection of Children.

Активна трудова міграція як соціальний феномен передбачає виїзд за кордон дорослого працездатного населення. Найчастіше такі мігранти мають малолітніх і неповнолітніх дітей, які, як правило, залишаються на Батьківщині, причому відстань між батьками та дітьми вимірюється не лише кілометрами, але й місяцями, а подеколи й роками, відсутністю у батьків можливості брати участь у вихованні та розвитку своїх дітей. У правовому вимірі – це означає неможливість батьків захищати інтереси своїх дітей перед державою та її органами, фізичними і юридичними особами та виконувати законодавчо передбачену функцію законних представників.

Одним з основних напрямків діяльності Укрінюрколегії у контексті захисту прав українських фізичних осіб за кордоном є захист прав українських трудящих-мігрантів та їхніх дітей. У цій сфері Укрінюрколегія співпрацює з консульськими установами України на підставі Меморандуму, укладеного з МЗС України. Результатом такої співпраці стало проведення регулярних виїзних консульсько-правових обслуговувань трудящих-мігрантів у країнах їх масового перебування. Організація таких заходів слугує інтересам мігрантів, оскільки надає їм можливість отримати безкоштовні фахові консультації з широкого кола правових питань, що, у свою чергу, полегшує роботу консульських установ і допомагає нашим співвітчизникам у розв'язанні проблем у галузі цивільно-правових відносин. Крім того, Укрінюрколегія неодноразово виступала ініціатором проведення міжурядових нарад, робочих зустрічей та міждержавних консульських консультацій з питань захисту майнових та особистих немайнових прав українських трудових мігрантів за кордоном.

Багаторічний досвід Укрінюрколегії охоплює представництво інтересів сотень українських дітей, батьки яких загинули чи зазнали каліцтв за кордоном. При цьому успішно вирішується основна проблема при наданні правової допомоги у таких ситуаціях – оформлення опіки над дитиною, що є доволі тривалим та бюрократизованим процесом.

Здійснюючи представництво інтересів малолітніх та неповнолітніх громадян України, Укрінюрколегія змушена працювати в умовах недосконалого українського законодавства з таких питань, як, наприклад, оформлення довіреностей законними представниками від імені дітей на адвокатів (у таких довіреностях не допускається передавання повіреній особі права на передоручення). Це суттєво ускладнює успадкування майна за кордоном малолітніми та неповнолітніми українцями, а також одержання ними компенсаційних, страхових та соціальних виплат.

Ускладнюють роботу із захисту прав українських дітей за кордоном відмінності у правових системах різних держав. Наприклад, правові системи низки іноземних держав не знають відмінностей між малолітніми та неповнолітніми, а

розглядають будь-яку фізичну особу до виповнення певного законодавчо встановленого віку як неповнолітню, будь-які правочини в інтересах якої вчиняють її батьки (опікуни) від свого імені. У зв'язку з цим, наприклад, в Італійській Республіці [7] довіреність, видана неповнолітнім громадянином України за згодою одного з батьків (піклувальника) на ведення справи про відшкодування шкоди, може бути визнана недійсною судовими органами, оскільки суперечить процедурі оформлення довіреності на території Італії. При цьому італійський суддя нехтує колізійною нормою, що визначає, право якої держави має бути застосовано при визначенні цивільної дієздатності фізичної особи, яка видає довіреність, та процедури видачі такої довіреності.

Іншим прикладом можуть слугувати правові системи держав, законодавство яких встановлює форми документів, відмінні від українських або й зовсім невідомі в Україні. Так, португальське свідоцтво про народження має вигляд документа, який містить не лише аналогічну українському інформацію про народження дитини, але також має графу, до якої вносяться дані протягом усього життя певної особи: про укладення шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені, смерті тощо [3; 6]. Іншими словами, португальське свідоцтво про народження одночасно є документом, що підтверджує сімейний стан особи.

Подібна практика є також у деяких інших європейських країнах. Так, наприклад, в Іспанії існує так звана «сімейна книга» (Libro de familia), яка видається подружжю на підтвердження факту укладення ними на території Іспанії несекретного шлюбу (шлюбу, що укладається за загальними правилами та вноситься до загального реєстру зі звичайним режимом доступу) відразу після його реєстрації посадовою особою, яка вчинила відповідний актовий запис. У подальшому до цього документа вноситься інформація щодо режиму майна подружжя, народження спільних дітей, усиновлення подружжям дітей, смерті одного або обох з подружжя, а також визнання шлюбу недійсним, розлучення або роздільного проживання подружжя. У «сімейній книзі» зазначаються також відомості, пов'язані із здійсненням батьківської влади щодо дітей або смерті дітей до досягнення ними повноліття [1; 2]. Такі відмінності створюють додаткові незручності для наших співвітчизників, які змушені звертатися до іноземних органів для отримання більш звичних для українських чиновників свідоцтв на підтвердження актів реєстрації цивільного стану.

Завжди актуальними є практичні складнощі легалізації чи апостилювання документів, передусім копій паспортів. Процедура легалізації у консульському відділі посольства відповідної іноземної держави в Україні є практично недоступною для багатьох наших співгромадян, насамперед,

з фінансових міркувань. До того ж нерідко родини українських трудових мігрантів проживають у віддалених районах України і звернення до відповідних консульських відділів посольств іноземних держав (які переважно зосереджені в Києві) пов'язане з додатковими витратами заявників на проїзд та перебування у столиці. І подеколи подорожувати до столиці доводиться двічі, оскільки в деяких посольствах видача легалізованих документів відбувається лише через кілька тижнів. Альтернативним варіантом могла б стати процедура засвідчення копій паспортних документів шляхом апостилювання, яка є значно простішою та доступнішою для українських громадян порівняно з консульською легалізацією.

Окремою категорією справ, які знаходяться у провадженні Укрінюрколегії, є ускладнені іноземним елементом сімейні спори, що виникають з питань визначення місця проживання дітей та участі батьків у їх вихованні та утриманні. Дедалі частіше трапляються ситуації, коли за наявності між батьками – громадянами України – спору щодо визначення місця проживання та участі у вихованні дітей (також громадян України) іноземні судові органи, зокрема, країн загального (прецедентного) права – Великобританії, США тощо, нехтуючи в силу іншої, ніж в Україні, системи правового мислення та історично сформованих особливостей законом громадянства (*lex patriae*) дитини, поширюють свою юрисдикцію на такі справи, керуючись лише тим, що діти упродовж обмеженого періоду часу перебували на території відповідної іноземної держави. Більше того, іноземні суди нерідко вирішують питання (наприклад, про визначення місця проживання дитини) по суті відповідно до свого внутрішнього законодавства, не беручи до уваги навіть норми міжнародного права [4, с. 205]. У результаті такого надмірного розширення компетенції порушуються передусім права дітей, захист яких практично в усіх країнах світу вважається пріоритетним.

Іншими прикладами негативної сторони ювенальної юстиції є прийняття іноземними судами рішень про усиновлення дітей, які є громадянами України, та надмірна активність по відношенню до українських дітей іноземних служб соціального захисту. Так, непоодинокими є випадки, коли соціальні служби Італії, які пильно стежать за дотриманням прав та інтересів неповнолітніх осіб, зокрема, і українських громадян, які перебувають під захистом італійської юрисдикції, в разі невиконання або неналежного виконання батьками своїх батьківських обов'язків, відлучають від них дитину і поміщають в італійські родини до вирішення питання щодо батьків. Процес позбавлення або обмеження батьківських прав дуже тривалий і увесь цей час дитина, позбавлена батьківської турботи та можливості постійного спілкування з найріднішими у світі людьми, змушена перебувати в чужому середовищі. Іноді трапляються випадки, коли дитина в пошуках контакту змушена переходити на виховання до іншої італійської «фостерної» (тимчасової) сім'ї з іншими традиціями та порядками. Родичі, які залишаються в Україні, в свою чергу, стикаються з подеколи неподоланою проблемою оформлення в органах опіки та піклування тимчасової опіки, з огляду на фізичну відсутність дитини на території України та документів на підтвердження обставин, що призвели до необхідності оформлення опіки.

Ця тенденція до розширення сфери компетенції межує з протилежним процесом, коли деякі держави (наприклад, Італія), у певних категоріях справ за участю неповнолітніх, навпаки, тяжіють до невинуватого (з точки зору захисту прав та інтересів неповнолітніх) звуження компетенції своїх

судів. Усе частіше трапляються прикрі випадки, коли Суддя у справах неповнолітніх після багаторічного розгляду матеріалів та обставин справи про надання дозволу на переказ неповнолітнім громадянам в Україну спадкових активів чи коштів відшкодування шкоди, належних їм після смерті їхніх батьків на території Італії, вносить постанову про невідповідність. Таке рішення італійський Суддя у справах неповнолітніх мотивує тим, що неповнолітні, на користь яких мають виплачуватися належні їм кошти, є громадянами України, проживають в Україні та не знаходяться під італійською юрисдикцією, незважаючи на те, що грошові кошти на користь неповнолітніх українських громадян призначаються саме італійськими компетентними установами, а спадкові активи після смерті батьків, які останнім часом жили та працювали в Італії, знаходяться на території Італії.

Досвід Укрінюрколегії доводить, що непоодинокі намагання наших громадян самотужки розв'язати правові питання «на місцях» часто не призводять до належних результатів. Приміром, португальське законодавство визначає доволі складні механізми судового захисту і для належного врегулювання справи на користь свого довірителя адвокат часом має «зануритися» у тривалу судову тяганину, причому подеколи одразу у кількох судах. Так, справи про відшкодування за заподіяну шкоду на виробництві в обов'язковому порядку передаються до Суду з трудових спорів і до Суду у цивільних справах. Якщо розглядається справа про відшкодування родичам громадянина, загиблого в дорожньо-транспортній пригоді під час виконання службових обов'язків, то одночасно справа порушується у Суді в кримінальних справах, у Суді з трудових спорів і в Суді в цивільних справах. Коли ж ідеться про захист неповнолітніх спадкоємців, то необхідно додатково порушувати справу у Суді в сімейних справах. Таким чином, адвокатуві доводиться брати участь одразу в чотирьох провадженнях [5; 8]. На жаль, місцеві адвокати вкрай рідко беруть участь в усіх провадженнях і загалом не виявляють зацікавленості у таких складних справах, а це, у свою чергу, означає, що українські громадяни, зокрема, малолітні та неповнолітні, не отримують відшкодування у повному, належному обсязі.

Зазначене ставить на перший план необхідність надання українським громадянам, зокрема дітям, правової допомоги належної якості, що далеко не завжди можна досягти шляхом самостійного звернення до іноземних адвокатів. Як це не прикро, українці нерідко стають «приманкою» для недобросовісних представників іноземної адвокатури. Не менш складно домогтися належного виконання рішень іноземних судів на користь малолітньої чи неповнолітньої особи. Найбільші проблеми виникають у разі відсутності між Україною та відповідною державою договору про правову допомогу.

На практиці виникають значні проблеми зі стягненням аліментів з-за кордону, що пов'язані як з тривалістю відповідних процедур, так і з приховуванням несумлінними відповідачами повної інформації щодо свого заробітку за кордоном та ухиленням від виконання обов'язків щодо утримання своїх неповнолітніх дітей. За таких обставин «мотивувати» несумлінних батьків виконувати свої обов'язки щодо утримання неповнолітніх дітей може залучення іноземних адвокатів, які мають ефективні повноваження щодо отримання усієї необхідної інформації від компетентних органів іноземної держави (зокрема, щодо заробітку відповідачів), а також щодо звернення до відповідних іноземних правоохоронних та судових органів з метою притягнення

таких осіб до відповідальності, передбаченої законодавством відповідної держави.

До порушення прав неповнолітніх громадян України також призводить відсутність налагодженого механізму переказу коштів, належних неповнолітнім у зв'язку з втраченою годувальника, нарахованих компетентними органами іноземних держав.

Згадані приклади вкотре переконують у необхідності встановлення дієвої системи захисту прав наших громадян за кордоном. Провідну роль у цьому процесі має відігравати держава, яка повинна забезпечити укладення дво- та багатосторонніх міжнародних договорів, спрямованих на захист прав українських громадян взагалі та трудящих-мігрантів, зокрема. Нерідко допомагати у забезпеченні прав наших співвітчизників за кордоном заважає бюрократизованість владних механізмів в Україні. Органи державної влади та їхні співробітники, розуміючи проблематику, тим не менше практично не шукають дієвих шляхів удосконалення своєї роботи.

Важливим кроком на шляху до кращого забезпечення прав дітей українських мігрантів стало створення посади Уповноваженого Президента України з прав дитини, який, на нашу думку, може взяти на себе основний обсяг роботи з питань, що виникають у зв'язку із захистом прав українських дітей на Батьківщині та за кордоном.

Також очевидною є необхідність налагодження ефективної системи взаємодії між державою, професійними організаціями та громадськістю. Укрінюрколегія, яка знає, чим живуть українські трудящі-мігранти, регулярно надає органам державної влади юридичні висновки та роз'яснення з питань змісту й практики застосування іноземного закону та норм міжнародного права, бере участь у міжвідомчих консультаціях, підготовці та експертизі проектів нормативно-правових актів, які стосуються дотримання й захисту прав зазначеної категорії громадян України. Громадські організації, які щоденно роблять вагомий внесок у полегшення життя українських трудових мігрантів (Міжнародний благодійний

фонд «Карітас», Товариство Червоного Хреста, релігійні осередки та організації українців у країнах масової міграції), також повинні бути залучені до цього процесу, оскільки поєднання зусиль, досвіду і знань державних органів, професійних та громадських організацій здатне дати належний результат.

1. Декрет від 14 листопада 1958 року, яким затверджується Положення до Закону «Про Цивільний реєстр» – Decreto de 14 de noviembre de 1958 por el que se aprueba el Reglamento de la Ley del Registro Civil [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/rrc.html.
2. Закон Королівства Іспанія «Про Цивільний реєстр» від 8 червня 1957 року – Ley de 8 de junio de 1957, sobre el Registro Civil [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/lrc.t1.html.
3. Кодекс про реєстрацію актів цивільного стану, затверджений Декретом-Законом № 131/95 від 6 червня 1995 року – Código do Registo Civil: Aprovado pelo Decreto-Lei n.º 131/95, de 6 de Junho [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irm.mj.pt/IRN/sections/irm/legislacao/docs-legislacao/codigo-do-rc/downloadFile/file/Codigo_do_Registo_Civil_11-04-12.pdf?nocache=1334135071.55.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205. (Міжнародний договір).
5. Кримінально-процесуальний кодекс Португалії, затверджений Декретом-Законом № 78/87 від 17 лютого 1987 року – Código do Processo Penal: Decreto-Lei n.º 78/87, de 17 de Fevereiro [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dgpi.mj.pt/sections/leis-da-justica/livro-iv-leis-criminais/leis-processuais/codigo-de-processo-penal/diplomas-que-publicam>.
6. Правила регулювання португальського громадянства, затверджені Декретом-Законом № 322/82 від 12 серпня 1982 року – Regulamento da Nacionalidade Portuguesa: Decreto-Lei n.º 322/82 de 12 de Agosto [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nacionalidade.sef.pt/legislacao.htm>.
7. Цивільний кодекс Італійської Республіки – Codice Civile dell'Italia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=34794>.
8. Цивільний процесуальний кодекс Португалії, затверджений Декретом-Законом № 44129 від 28 грудня 1961 року – Código de Processo Civil: Decreto-Lei n.º 44129, de 28 de Dezembro de 1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dgpi.mj.pt/sections/leis-da-justica/livro-iii-leis-civis-e-leis-de-processo-civil/codigo-de-processo-civil>.

УДК 323.113(=161.2):(294.4)

Ірина Мусієнко

Діаспоральна політика та її вплив на європейське сприйняття України

У статті аналізуються можливості використання інтелектуального потенціалу української діаспори для покращення сприйняття України в Європі та створення позитивного іміджу держави.

Ключові слова: діаспора, політика, Європа, імідж України.

Author analyzed the possibility of using of the intellectual potential of Ukrainian Diaspora for improving the perception of Ukraine in Europe and creating of its positive image.

Keywords: Diaspora, Policy, Europe, Image of Ukraine.

Геополітичні реалії сучасного світу вимагають від національних держав, що поступово втрачають монополію у зовнішньополітичній діяльності, мобілізації ресурсів і координації діяльності різноманітних недержавних геополітичних суб'єктів, котрі, у відповідності до розроблених державою зовнішньополітичних стратегій, цілеспрямовано сприяють ухваленню вигідних для країни міжнародних політичних рішень [12], покращенню її сприйняття на міжнародній арені, формуванню та просуванню позитивного іміджу та бренду, нарощуванню «м'якої сили» держави. Одним із таких важливих недержавних геополітичних акторів є діаспори, які у добу глобалізації все більше набувають рис політичних

об'єднань, політичної суб'єктності, стають впливовими самостійними геополітичними акторами.

Під діаспоральною політикою держави ми розуміємо державну політику, спрямовану на підтримку і захист діаспоральних об'єднань та етнічних груп за кордоном, збереження етнічної ідентичності й культури, використання їхнього потенціалу задля етнічного лобіювання та формування позитивного іміджу держави-донора. Сприйняття держави ми розглядаємо як соціально-політичну перцепцію, що передбачає цілісне, у сукупності всіх його якостей, відображення об'єкта, котре залежить від характеристик як об'єкта, так і суб'єкта сприйняття. Державне іміджування країни ми